

Radikális egyformaság

DOI : 10.46522/S.2024.02.9

KÁLLAI R. Gábor PhD

Milton Friedman University, Budapest

kallai.r.gabor@gmail.com

Abstract: Radical Uniformity

As far as we can see, the majority view is that the emergence and further development of artificial intelligence is a kind of threat, among other things because it creates a virtual world alongside – or instead of – the real world. Despite the comprehensive nature of the virtual world and its difficulty of recognition, it can only be considered a partial novelty, since classical manipulation based on mass media (television, radio, tabloids, etc.) has already created a similar simulation of reality in many respects, according to Marcuse and our own experience and knowledge. This is important to underline because the construction of the world of the ‘one-dimensional man’ and the emergence of artificial intelligence today coincide with the current crisis of the modern world system, i.e. the end of the 4th and 5th Kondratyev cycles and the chaotic period that followed. Although history never repeats itself, the similarities are obvious: the wars in Vietnam and the present wars, the changes in the center-periphery relationship, the economic crises, the reorganization of everyday life, etc., are clear signs of both the similarities and, of course, the differences.

The real danger, therefore, is not the existence of artificial intelligence per se, but the ‘natural intelligence’ that uses it for economic, political, military, cultural and other purposes.

Although it is difficult to see any similarities between the ‘young people of today’ who are immersed in smartphones and the radical hippies of 1968, let us not forget that ‘well-bred’ – manipulated – young people were in the majority then too.

Key words: *artificial intelligence; Kondratyev cycles; chaos; manipulation; natural intelligence.*

Egy korábbi írásomban a Facebookon és az újabb közösségi hálókön zajló kommunikáció s a hajdani kávéház-aszaltéri-szalombéli pletykázkodás rokon vonásaira – nem azonosságára – hívtam fel a figyelmet (Kállai R. 2020). Most kissé hasonlóan próbálok eljárni, a mesterséges intelligencia egyes vonatkozásait vizsgálva. A kapcsolat kézenfekvő, az okostelefont rendszeresen használók s a közösségi médiát szorgosan látogatók és a mesterséges intelligencia kapcsolata intenzív, mondhatni meglehetősen bensőséges. Egy svéd sci-fiben (Johannesson, 1982) például teletotálnak nevezi a szerző a mesterséges intelligenciához kapcsolódó okostelefonokat, amelyekkel egymással és a praktikus megkerülhetetlen mesterséges intelligenciával találkozunk, ismerkedünk,

irányítjuk, és irányít az minket. A szerző valódi neve egyébként Hannes Olof Gösta Alfvén, és főállásban Nobel-díjas fizikus volt.

A mesterséges intelligenciára vonatkozó szakirodalom áttekinthetetlenül bőséges, ahogy megítélése is rendkívül sokszínű ennek a nehezen definiálható jelenségnek (?), fogalomnak (?). Többnyire egyfajta aggodalmat, tartózkodást kelt az emberekben, vagy éppen félelmet ébreszt. Tanul, tanítható, de mit tanul, és azt hogyan használja fel, mi lesz számtalan fölöslegessé váló munkahellyel, mi lesz velünk mint egyénekként? Egyfelől azt látjuk, hogy például régi filmeket fel tud újítani, könnyebb vele – vagy éppen rábízva – szövegeket, képeket előállítani és persze a létezőket meghamisítani is, a sematikus ismétlődő kérdés-felelek dialógusokban önállóan is részt vesz, legyen az banki ügyintézés, diagnosztikai kikérdezés, vagy éppen munkahelyi állásinterjú. Még bizonyos kreatív feladatok is megoldhatók vele – esetleg ő maga old meg efféléket –, így gazdasági döntések, harctéri problémák, tudományos irodalomjegyzék készítése, szövegek előállítás, de még egyes igazságügyi részlejárások is szerepelnek már jó ideje a repertoárján.

A kissé ötletszerűen felhozott példák szándékom szerint arra is utalnak, hogy így vagy úgy, végső soron a természetes intelligencia, azaz egy vagy több ember hozza meg a tényleges döntéseket, ő-ők adják ki a feladatokat, ellenőrzik is a folyamatokat, a folyamatokon keresztül pedig a felhasználókat. A működő mesterséges intelligenciamegoldások (MI) minden kétséget kizáróan létezőek és lehetségesek, írja például Z. Karvalics László, valójában emberekből és jelfeldolgozó gépekből álló hibrid rendszerek. Emberi elme terméke a jelművelre képes fizikai rendszer, a rendszert mozgásba hozó program és a jelfeldolgozás eredményének jelentéstelivé tétele. Az automatikus jelfeldolgozással kapcsolatban pedig nem a logikai, hanem a megbízhatósági kérdések a lényegesek: hogyan lehetne hiba nélküli lefutásúvá és kellőképp robusztussá (változástűrővé, feltételek módosulása esetén is ellenállóvá) tenni (Z. Karvalics 2020, 146).

Másfelől persze az is igaz, hogy mindennapi életünk a mesterséges intelligencia nélkül is sémákba rögzült, gondoljunk – csak példaként – egy önéletrajz megírására, vagy a hivatalokkal való levelezésre. De akár a reggeli felkelésre, a társasági életre, a politikai döntések előkészítésére, a közigazgatási aktusokra, sőt, még a szerelem rítusaira is akár.

Úgy tűnik, hogy a mesterséges intelligencia virtuális világa valami nagyon új, valami soha nem volt lehetőséget teremt a valódi, a köznapi lét s a társadalmi és politikai közgondolkodás befolyásolására, magyarán a manipulációra. Ezt a jelenséget azonban már az ötvenes-hatvanas években leírta – sokak mellett – Herbert Marcuse is, a híres *Egydimenziós ember* című művében.

Mi volt a szorosan vett technikai eszköztára abban az időben a manipulációnak?

Elsősorban a rádió, az akkoriban tömegesen elterjedő televízió, és persze a – már korábbról is ismert és felhasznált – tömegsajtó.

Marcuse azonban kiemeli, hogy a kondicionálás nem a rádió és a televízió tömeggyártásával s ellenőrzésük centralizálásával veszi kezdetét.

Az emberek ebbe a stádiumba már mint régóta kondicionált befogadók lépnek; a döntő különbség az adott és a lehetséges közötti, a kielégített és kielégítetlen szükségletek közötti ellentét elsimításában áll. Itt lepleződik le az osztálykülönbségek úgymond kiegyenlítődéésének ideológiai funkciója. Ha a munkás és főnöke ugyanazt a televíziós műsort élvezi és ugyanazokra az üdülőhelyekre jár, ha a gépirónó ugyanolyan vonzóan van kikészítve, mint munkálatatójának leánya, ha mindnyájan ugyanazt az újságot olvassák, akkor ez a hasonulás nem az osztályok megszűntét jelzi, hanem azt, hogy milyen mértékben részesedik az alávett lakosság ama szükségletekből és kielégülésekből, amelyek a Fennálló fönntartását szolgálják.

Marcuse 1990, 175

Ha mármost a mesterséges intelligencia virtuális valóságát, legalábbis annak egyik aspektusát, a manipulációt vizsgáljuk, ki kell emelni, hogy egészen mások azok a konkrét társadalmi körülmények, amelyekben a manipuláció, illetve az MI virtuális valósága megjelenik. Ez annak ellenére így van, hogy végső soron a modern társadalom, magyarul a kapitalizmus ma is a mi világunk.

Amikor a tömegkommunikációs eszközök harmonikusan és gyakran észrevétlenül vegyítik a művészetet, a politikát, a vallást vagy a filozófiát kereskedelmi közleményekkel, csupán közös nevezőjükre, az áruformára hozzák mindeme kulturális szférákat. A csereérték, nem pedig az igazságérték számít. Benne összpontosul a status quo racionalitása, és minden egyéb fajta racionalitásnak meg kell hajolnia előtte.

Marcuse 1990, 79

Ne felejtjük azonban el, hogy az emberiség történetében két egymást követő nemzedék sem úgy általában, sem a manipulációt-virtualitást tekintve nem élt ugyanolyan körülmények és gazdasági-társadalmi viszonyok között immár több száz éve, de kétszázötven éve biztosan. Ennek igazolása érdekében vessünk egy pillantást a modern világ egyik nagyon fontos és – kellő elővigyázatossággal felhasználva – pontos leírására, a Kondratyev féle hosszú-ciklusokra.

A Kondratyev-ciklusok, azaz a kapitalista világrendszer hosszú ciklusai alapvetően statisztikai jellegűek, a szerző azokból a statisztikákból dolgozott, amelyekhez hozzáfért, pontosabban, amelyek léteztek, tehát elsődlegesen a globális világrendszer egyes centrum-országainak statisztikáiból, Franciaország, Hollandia, Anglia, a későbbiekben előbb egyes Németországok, majd a császárság adataiból és így tovább.

A ciklusokat szokás klasszikus szinuszgörbékkel ábrázolni, felmenő „A” szakasz, leeső „B”, aztán jön a többi, az újabb „A” és így tovább, a jövőben sem alakul másként. Ez azonban túlzó leegyszerűsítés, a centrum már régen szétvált angolszász és rajnai típusú kapitalizmusra, évszázados múltú a kínai, a japán, az arab és az orosz alcentrum, a perifériák-félperifériák szintén változtak, azaz folyamatosan átrendeződik a globális

világ, de a globalizáció marad, természetesen változva, fejlesztve és követve az új technológiákat, így az internetet és a mesterséges intelligenciát.

A számítógépeknek köszönhetően a pénzpiacok – kezdve a pénzváltó helyiségektől – kényük-kedvük szerint erőltethetik a világra törvényeiket és elveiket. A »globalizáció« nem több, mint sajátos logikájuk totalitárius kiterjesztése az élet minden területére. Az Egyesült Államok maga is, amely azelőtt a gazdaság ura volt, a pénzügyi hatalom dinamikájának, a kereskedelmi szabadversenynek az irányítása, távirányítása alá került. E logika hasznot húzott a telekommunikáció fejlődésével előidézett prosperitásból, s megkaparintotta az ellenőrzést a társadalmi cselekvés valamennyi oldala felett.

Marcos 1998

Marcos – a Lacandon (Chiapas állam, Dél-Mexikó) körüli őserdőbe visszavonult gerilla-vezetőhöz illően – ugyan kissé marconán fogalmaz, de racionálisan emeli ki az új technológia, a számítógépes hálózat megkerülhetetlen gazdaságszervező szerepét.

Az, hogy a mesterséges intelligencia számos – vagy inkább számtalan – aggódó, esetleg értetlen véleményt vált ki – paranoiásan szólva esetleg éppen ő/az állítja elő ezeket –, szorosan összefügg azzal, hogy a Kondratyev által leírt hosszú ciklusok „lejtmenete” és a fellendülés nem egyszerű fordulat, hanem egy hosszabb-rövidebb átmenetet jelent, kaotikus éveket, akár évtizedeket.

Most éppen egy ilyen kaotikus időszakban vagyunk, ami többségi vélemény szerint a 2008-as pénzügyi válsággal kezdődött, aztán folytatódott a migrációs válsággal, az arab tavasszal, a covidal, háborúkkal, a mesterséges intelligenciával – s ki tudja, meddig tart, és hova vezet.

Marcuse pedig az ezt megelőző kaotikus évtizedek kapcsán lett világhírű, a daliás, ám csöppet sem egyszerű 68-as évben, a vietnami háború, forradalmak, olajválság, diáklázadások stb. közepette (bővebben: Kállai R. 2024).

Az is figyelmet érdemlő, hogy a ciklusok több évtizedet fognak át, tehát egy ember tipikusan egy ilyen ciklust él át (bővebben: Bródy 1984).

Így lassan elfelejtjük, hogy az átmeneti kaotikus évek-évtizedek mindenkor új konfliktusokat, politikai és társadalmi változásokat, új életmódot, technológiákat stb. hoztak magukkal. Ezek többsége az emberek számára nem feltétlenül jelentett érzékelhető módosulásokat: élték az életüket – ha közbe nem jött valami.

Tehát ideje eljutni a mobilba és egyéb kutyukba mélyülő mai nemzedékhez.

A leghétköznapibb tapasztalat szerint persze a „nemzedék” kifejezés kissé leegyszerűsítő, nagyon könnyen asszociálunk az óvodáskorú gyerekektől elindulva a harmincasokra, akik – kissé rosszmájú, „boomerés” megjegyzéssel élve – még a napsütés állapotát is ellenőrzik a megfelelő applikáción. Adódik a szellemileg tán rest, de jogos megjegyzés, hogy a „mi időnkben” bezzeg a tévét kellett bekapcsolni, hogy lássuk az időjárásjelentést.

Az elemi bizonyosságkeresés éppúgy, mint az analógiák alkalmazása, a megszokotthoz, az adotthoz, az elemi tapasztalatokhoz való ragaszkodás és a külső támaszok keresése a köznapiság, másként a mindennapi élet, a mindennapi gondolkodás magától értetődő jelenségei (Lukács 1975).

Való igaz, a felhasználók el-eltévednek a valóság és a virtualitás között, a telő – nem tudom, itt, Vásárhelyen hogy nevezik a diákok – eszközük is, meg befolyásoljuk is, hiszen a mesterséges intelligencia ott is megjelenik, s közvetve vagy közvetlenül manipulálja használóját – avagy teszi ezt a mögötte rejlő természetes emberi (gazdasági, politikai, jogi, katonai stb.) intelligencia. Ennyiben egyértelműen radikális a hasonlóság a korábbi technológiával és tartalommal.

A globalizáció egyszersmind sajátos gondolkodásmód elterjedését is maga után vonja. Az American way of life, amely az amerikai csapatok nyomában járt előbb a második világháború folyamán Európában, majd később Vietnamban, legutóbb pedig a Perzsa-öbölben, most a számítógépeknek köszönhetően az egész földgolyóra kiterjed.

Marcos 1998

A gerilla-alparancsnok-bölcseleő itt kissé egyoldalúan utal az amerikai életstílusra, valójában helyesebb lenne az általában vett „nyugati” életformát és szellemi beállítódást említeni, ami mára a globális világ magától értetődő része, immár majdnem ötszáz éve.

Az okostelefon a mesterséges intelligencia árnyoldalaival együtt roppant hasznos is, ha mértékkel és racionálisan kattintgatjuk, ami nem könnyű, hiszen túlságosan vonzó tud lenni egyszerűsége, magától értetődősége miatt. A megjelenő tartalom elemzése és kritikája természetesen lehetséges, sőt, ha úgy tetszik, kötelező – de kinek van rá érkezése? Háttérismerete? Inspirációja? Ha Facebookon bukkan fel az MI terméke, akkor az időfaktor is lényeges, gyorsan kell írni vagy képet csatolni, nem beszélve a többi hozzászóló vélekedéséről, amelyekre reagálni kell. Persze ne zárjuk ki, hogy hasznos, korrekt, erkölcsi értelemben pozitív képek, szövegek, filmcskék is megjelennek, azaz nem igaz, hogy az MI a közösségi hálón kizárólag negatív, manipulatív tartalommal jelenik meg.

Más kérdés, hogy miként a racionális észhasználatot, úgy a mértékletes kütyühasználatot sem lehet hatalmi szóval elérni, ahogy például ezen írás leadásakor a magyar kormány rendelete kísérli meg jogi értelemben is szakszerűtlen és ellentmondásos rendeletében, korlátozva az iskolákban a mobiltelefon használatát (Jogsabály 2024).

De ha már többször felhívtam a figyelmet 1968-ra, emlékezzünk a *Hair* című filmre. Bukowski és társa, aki helyett a főhős meghal Vietnamban, megjeleníti a két végletet – a radikális hippit és a jól fészült középosztálybeli átlagot. Utóbbi végül maga is – tán késve, illetve a film szerint elkésve, de – kilép a manipulációból.

Összefoglalva, okkal mondhatjuk, hogy a mesterséges intelligencia egy ellentmondásos, nehezen értelmezhető időszak sajátos terméke, amikor minden

társadalmi-gazdasági-politikai folyamat, s ezzel a mindennapok rendje, amiben élünk-élünk, radikálisan megváltozott, és folyamatosan változik. A fő feladat mi lehetne más, mint saját, megfelelően pallérozott eszünk használata. Immanuel Wallersteint idézve:

Egy adott történelmi rendszerből egy másikba való átmenet periódusát mindig heves harcok, kínzó bizonytalanság és a tudás fönnálló formáival szembeni mélységes és elmélyülő szkepszis jellemzik. Első feladatunk az, hogy megpróbáljuk pontosan megérteni, mi is történik körülöttünk és velünk. Ezt követően döntenünk kell, milyen irányban akarjuk, hogy a világ továbbhaladjon.

Wallerstein 2010, 166

KÖNYVÉSZET

BRÓDY A, 1984. *Lassuló idő*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

JOGSZABÁLY 2024. 245. (VIII. 8.) Korm. rendelet a nevelési-oktatási intézményekben a tiltott és a használatában korlátozott tárgyak köréről, valamint a tárgyakra vonatkozó eljárásrend részletes szabályairól

JOHANNESON, O., 1982. *A nagy számítógép*. Budapest: Kozmosz Könyvek.

KÁLLAI R. G., 2020. A Facebook mint köznapiság, *Symbolon*, Vol. 20 No. 1(36), 29–34.

KÁLLAI R. G., 2024. Hangyák az asztalon, *Élet és Irodalom*, Vol. 68 No. 33.

LUKÁCS Gy., 1975. Az esztétikum sajátossága I. Budapest: Akadémiai Kiadó, 27–71.

MARCOS, Subcommandante, 1998. A negyedik világháború elkezdődött, *Eszmélet*, No. 38.

MARCUSE, H., 1990. *Az egydimenziós ember*. Budapest: Kossuth Kiadó.

WALLERSTEIN, I., 2010. *Bevezetés a világrendszer-elméletbe*. Budapest: L'Harmattan–Eszmélet Alapítvány.

Z. KARVALICS L., 2020. Melyik mesterséges intelligencia? Megjegyzések Neuman Péter írásához, *Szabad Piac*, No. 2.